

PUNTUARI ERANTZUTEA.

Joxe Mari Aranalde

"Xalbador"

Buruz-buruko ariera dela esan badugu ere berezkoena eta ohikoena bertsolaritzan, bada beste ariketa motarik, bertsosale, dakizun bezala. Horietako bat, puntuari erantzutea da. Doinu eta neurri eta errima eta guzti norbaitek kantatzen du lehenengo puntua eta handik aurrerakoa bertsolariak osatzen du. Horri esaten diogu puntuari erantzutea.

Nik esan behar banu, hau da ariketarik gaiztoena. Zenbaitek lau oinak emanda egiten denarekin zabaldu ohi du ahoa, harriz bezala, zailena delakoan. Ez da horrelakorik, non eta lau oinak guztiz lokaitzak ez diren.

Ihardun honetan, besteak beste, pentsatzeko astia izaten du bertsolariak kantatzen hasi aurretik, bertsoa ez baita abiatua, puntua emandako haretan bezala. Beraz bertsoa berak nahi duen erara bidera dezake. Bestalde, errimak bilatzen ibili beharrik ez dauka. Han ditu paperean. Baldintza horiek alde dituela, ariketa horrek ez du aparteko nekerik, ez eta meriturik. Konpara bitza nahi duenak bertsolari bat berak molde batean eta bestean kantatutako bertsoak eta ikusiko du zeinetan luzitzen duen gehien.

Bertsorik ahulenak bestek hasi eta segiz osatzen direnak izan ohi dira komunzki. Han ez dago ezer pentsaturik, ez pentsatzeko astirik. Segi egin behar zaio bestek hasitako bertsoari eta bestek ezarritako errimari eta besteren pentsamenduari. Lan asko, denak ongi egiteko.

Mendian "alde guztietarat entseatzeko" zen gure arztaintxoak zer moduz moldatzen ote zen bere bakardadean, bestek jarrita bezelako puntuari erantzuten zionean? Ardiek sumatzen ote zuten alderik halakoaren eta bestelakoaren artean?

Ez dugu mendikoen berririk. Ez izan behar han magnotofonorik! Guri plazak esango digu hangoa zertsu zitekeen eta, batez ere, plazakoak erakutsiko digu Xalbador zer moduz moldatzen zen ihardun mota horretan.

1962ko "Errege eguneko bertso-sayoa" (AUSPOA-10) delako hartan puntu bakarra jartzen diote. Honako hau:

"Edari gustokoa
matsaren zumua
Xalb. laister pentsatu dezu
zuk ene asmua,
baiñan emen ez dagola
daukat nik damua,
libre uzten banauzu
edatera nua".

Zeinen zuzen sartzen den gaiean eta zeinen ederki lozten dituen pentsamenduak! "Edari gustokoa / matsaren zumua". Noski! Edozeinentzat eta, zer esanik ez, "maite duta la kupela" dioen harentzat. Eta... bertsotan larritasun puntu batekin ari denaren eztarriarentzat? Eta berezko grina eta lanaren mina biak batera dauzkanarentzat? Ez da, beraz, misterio gaijartzaileak puntu horrekin Xalbadorren "asmua", "pentsatu" izana; "baiñan emen ez dagola / daukat nik damua". Gogoia bai, beharra ere bai; baina mamarik ez. Han ez dago;

baina nonbait balegoke. Ezin joan ordea bila. Gaiemaile eta lanemaile den hura du eragozpen. Beraz "libre uzten banauzu / edatera nua".

Horra puntuari primeran erantzun eta bertso betea egin, errima gixen-gixen eta guzti. Behin eta berriz irakurtzea gustoa ematen duen horietakoa da bertso hori.

Hurrengo hau ere urte berekoa da; baina urtearen bukaerakoa eta 1962ko txapelketa nagusikoa. Hona:

Xalb. "Or daude exerita
Joxe ta Meliton
ni ere orai artean
alaxe nindagon,
egin duten bazkariak
egin badeie on,
oraino bertze pixka bat
ola bitez egon".

Xinplerik bada ximplea bertsoa. Hutsaren hurrengoa da puntua eta haren araberkoa erantzuna. Izango dira bertso arinak, baina hauxe baino arinagorik! Arina bezain ongi josia ere bada eta biziki polita barne egitura guztiaz. Bikote hori bezalaxe zegoen Xalbador ere oraintsu arte: "ni ere orai artean / alaxe nindagon". Beharrak altxaerazi bide du. Beste horiek, bazkariaren grazia gozatuz, daudela oraindik beren horretan: "oraino bertze pixka bat / hola bitez egon". Arina eta hutsa bezain polita bertsoa.

Segirako hau ere egun berekoa da. Honek badu mamia. Ikus:

Xalb. "Urte zarreko koplak
aspalditik datoz
urthe zaharra ere
urbil dugu gauzkoz
nik ere kantu hoier
kentzen dietet poz,
gaur ere kanta ditzagun
zabaldurik biotz".

Abenduak 30a du. Horixe dela hurbil "urthe zaharra". Egokia sarrera. Bi urteen arteko pauso hori ospatuz koplak eta kantu asko dabil. Badaki bertsolariak: "nik ere kantu hoier / kentzen dietet poz". Eta besteak eta bere burua kantatzen segitzera gonbidatzen ditu. Ez nolana: "zabaldurik biotz". Libra ditzatela beren barrenak herriaren arnasa dakarten kantu horiek berrituz. Ederki egina bertsoa eta ederki betea eta tajutua.

Ondorengo beste biak 1965eko txapelketakoak dituzu. Hona lehenengoa:

Xalb. "Igeldoren azpian
dago Donostia
hori ez dago, Alfontxo,
enekin anzitia,
bakotxetan hemen nago
ni ere pastia,
maizago etor nindaik
baneuka astia".

Donostiak beti argitu die begia eta bihotza bertsolariari. Eta zeini ez! Horregatik ezagutzen dute: "hori ez dago, Alfontxo, / enekin anzitia". Badabil bertsolaria Donostia aldetik; baina ez nahi haina aldez: "maizago etor nindaik / banauka astia". Horra ongi tajutua bertsoa eta erakutsia Donostiarentzat begikotasuna. Lehen ere ez zuen erakutsi gabea delako "Donostiren par-parean gelditu zeraut izarra" harekin.

Geroago ere izango du hiri hau goresteko egokiera eta ez du alperrik galduko. Donostia maite du euskaldunak. Eta bertsolariak!

Egun haretako bigarrena honako hau duzu:

Xalb. "Zuk egiten al duzu
oiean ametsik?
gauza hortan ez daizut
esango ezetzik,
gaur ere atzartua
han nindagon goizik,
barta ere ez dut egin
ametsikan baizik".

Ez da erraza hiru esaldi zuzenagoz eta zehatzagoz eta biribilagoz erantzuten. Hori osotasuna eta trinkotasuna bertsoarenak! Zeinen gauza polita, hasteko, galderari baietz erantzuteko erabiltzen duen formula lehenengo puntuan! Ametsik egiten duen galdetzen zaio eta "gauza hortan ez daizut esango ezetzik" erantzuten du. Eta ez dela gezurra adierazteko, lorik hurbilena kontatzen du: "gaur ere atzartua han nindagon goizik", eta "barta ere ez dut egin ametsikan baizik". Hori da bertsoa zutik jartzea, hori!

Bihamonoko gudua gogoan duela oheratu den bertsolariak amets egitea ez da misterio gauez, eta Xalbadorri ere, nonbait, horixe gartatu zaio. Eta galdetu zaionean erantzun egiten du modu paregabe horretan. Hori pentsamenduak jostea, hori hizketaren ederra, horiek fraseak, hori bertso guztizkoa. Askotan ez du gai haundirik behar bertso haundiak egiteko.

Hurrengo laurak, urepeldarrak jokatu zuen azken txapelketakoak dira, 1967ko ekainaren 11koak, egun seinatu hartakoak.

Hona lehenengo puntua:

Xalb. "Bene-benetakoa
nere sinismena
Ene barruan betitik
bizi izan dena,
horrek deraut gaur pozten
triste den barrena,
horrek nauela bizi
orra aitormena!"

Bertsoaren edertasun trinkoak ez du duda haundirik. Balantza haundirik ez egiteko moduko harria jarri dio oinean. Harako Txiritaren "txatxu arraiua" hura gogoratzen dit. Hori sendotasuna bertsoarena!

Baina ez da hori azpimarragarriena oraingo honetan. Jartzen zaion puntuari ematen zaion jarraipena da bereziena. Ez ideazkoa; hizketan ari den pertsonarena baizik. Norena da

puntua, emailearena ala erantzulearena? Ez al dirudi bertso osoak pertsona berarena? Ez dago gale-erantzunik. Den dena, puntu eta beste, bat beraren kofesione bat bezala da.

Hori da puntuari, ideetan ez ezik, estiloan ere jarraitzea. Ez da erraza batasun gehiagoko bertsoak egiten, norbera bere kabuz ari dela ere, eta puntu bati jarraikiz, berriz, zer esanik ez.

Goazen hurrengora. Aurrekoaren segirakoa da. Hemen duzu:

“Tabernaria zurekin
aberastu al da?
Xalb. Goizean an artu nitun
ardoa ta salda,
aren ta ene artean
zerbaitxo're bada,
aberastu ote den
zuk berari galda”.

Hemen ez da aurreko bertsoa konturik. Hemen entzun eta erantzun da, eta bai ederki egin ere: “aberastu ote den / zuk berari galda”.

Baina erantzun biribil hori baino lehen bada esplikazioerik. Gaiemaileak zerbait badakiela ematen du Xalbadarren taberna inguruko ibiliez. Eta hori konfirmatzen dio lehendabiziz: “goizean an artu nitun / ardoa ta salda”. Izanez ere “aren ta ene artean / zerbaitxo're bada”. Bada, beraz, harremanik tabernariaren eta Xalbadarren artean. Puntu-jartzailea ez dabil guztiz erratua. Aberaste kontu horiek eta, ordea, ez dira bestek jakin edo esan ditzakeenak. Hori berari galdetu behar zaio.

Bertsoa zoragarria da. Dena erantzun, dena esplikazio-ne, dena fintasun. “Aberastu ote den / zuk berari galda”. Asentu bikaineko bertsoa duzu, adiskide bertsozale.

Hurrengo biak txistuak entzun ondorengoak dira. Ordu gorri hura pasata gerokoak, irakurle. Zutik nola irau-n zuen ere gure bertsolariak! Nola ez dakigu. Iraun zuela bai, badakigu. Eta nola gainera! Sute hura bere bertsoz itzaltzen du lehenik. Eta gero honako puntu honi erantzuten dio:

“Negurtu behar duzu
Uztapiderekin
Xalb. Gure bien negurria
nik aurretik jakin,
alere lankide baitut
artzen dut atsegin,
gaur ere geldituko da
txapela berekin”.

Neurri kontuekin datorkio puntua, eta berak badakie-la zein den erantzuten du: “gure bien negurria / nik aurretik jakin”. Lagunaren aldera bentzitzen du pisuak. Eta zer? “Alere lankide baitut / artzen dut atsegin”. Nola ez! Ez al zion bada aitortu “zu baino lagun hoberik ez det aurkitu ene bizitzan?” Horregatik du atsegin harekin kantatzea, nahiz “gaur ere geldituko da / txapela berekin”.

“Negurria” nahi al zenuen jakin, gaiemaile? Hor duzu erantzuna. Orain badakizu nik “aurretik” banekiena.

Zuzen-zuzen sartzan da puntuaren arrastoan, garbi ikusten du egoera eta argi deklaratzan berari galtzailearen

alderdia dagokiola. Ez dago gehiago zer esanik. Haundia da bertsoa.

Eta egun hartako laugarrena orain:

“Zerraldoan dijoanak
gero arte diyo
Xalb. Zure esanak, Alfontxo,
jarri nau seriyo
yendea tristatzen da
au dela mediyo,
sortzeak hiltzea du
beti ondoriyo”.

Hori bertsoaren egokitasuna! Errimaren bukaerako “o” horiek bezain biribila da. Hor ez dago koxkarik, ez dago zimurrik, ez erbainik eta ez inolako beste akatsik.

Hori perfekzioa axal eta mami! Horko sikologia, horko soziologia, horko filosofia. Zer da “zerraldoan dijoanak” sorta-razi duena? Tristura. Eta zer egin? Etsia hartu bakar-bakarrik: “sortzeak iltzea du / beti ondorio”.

Horri esaten zaio bertsoa. Puntua emanda kantatuta-koetan hoberik ez dut nik ezagutzen. Zuk bai, ene adiskide bertsozale?

Ariketarik gaiztoen esan dugun honetan, apartekoa da urepeldarrak erakusten duen trebezia. Hasteko, puntuak dakarren pentsamenduari edo intentzioari nola itsasten zaion da harrigarria. Urte-zahar kontuekin datozela abenduaren 30ean? “Urthe zaharra ere / hurbil dugu gaurkoz” eginez sartzan da. Zerraldoa aitatzan diotela? “zure esanak, Alfontxo / jarri nau serio” dio. Amets kontuak galdetzen dizkiotela? “gauza hortan ez daizut / esango ezetzik”. Eta horrelaxe zoldadurak beti pun-tuarekin.

Bada bertso bat hemen sartu ez dudana, baina pun-tuarekiko loturagintza hori erakusteko aparta. 1967ko txapel-kekoa da. 97 da orrialdea. “Bertso bat botaiouzu / zeure buruari” dio puntuak. Eta honela hasten du erantzuna Xalbadorek: “gaiztorik ezin bota egin nereari”.

Hori etorria eta hori sikologia! Nola hasiko da bada harrika bere buruari? Nola hasi gaiztakeriak esaten norbera-rentzat? Eroa behar luke izan. Ordieroak ere baibaitaki norberari kalterik ez egiten. Beraz “gaiztorik ezin bota egin nereari”. Fina sarrera. Hala ere, egiari berea zor baizaio, ez dio loxintxa haundirik egiten bere buruari: “abantail gutxi det eta / akatsa ugari”. Horrela bukatzen da bertso eder hura. Baina puntuari itsaste hori hasera bestarik ez da. Jarraipeneko puntuetan era-kusten duen batasun pentsamenduetan eta argitasuna ideetan eta egokitasuna esanetan, paregabea da. Horiek esaldiak! Danak berazkoak, danak legezkoak, danak tajuzkoak bai gra-matika arauz, bai hitzen propietatez, bai esanen argitasunez eta garbitasunez eta betetasunez. Ongi ebakia eta josia dana. Konparazio batera, harlanduz egindako horma iduri dute ber-tso horiek. Harri huts da hura. Harriari ezartzen zaio harria, tar-tean inolako juntagailurik gabe, eta besterik gabe juntatuak gelditzen dira sekulako. Horrela dira Xalbadarren bertso hauek: dana esan eder, esan zehatz, esan garbi, pentsamendua pen-tsamenduaren gain, inolako juntagailurik gabe eraikiak. Bai, irakurle, erakutsi digu artzainak aparteko trebezia puntuari erantzuteko ariketa honetan.

Bertsolari deklaratu genuela, irakurle bertsozale, gure artzaina buruz-buruko moldean? Hala berean egiten dugu puntuari erantzuteko moldean. Nik esan behar banu, gainera, han bertsolari eta hemen bertsolariago.